

Az agrárkérdés a Magyar Szemlében*

I.

A két világháború közötti Magyarország egyik legsúlyosabb és talán legbonyolultabb, minden más problémakört is át meg átszövő kérdése az agrárkérdés volt. Az 1919 őszen hatalomra került ellenforradalom gyorsan visszaállította a forradalom által – a parasztság számára ugyan megnyugvást nem hozó – megbolygatott földbirtokviszonyokat, nyilvánvaló volt azonban: az agrárreform ügyét ezzel nem lehet megoldottnak tekinteni. A földreform szószólójaként fellépő Kisgazdapárt és vezetője Nagyatádi Szabó István, az ügy következetes képviselőjének bizonyult, s így az erre a bázisra építő Egységes pártnak politikailag sem lett volna taktikus mereven elzárkózni a földreformtól. A földreform kérdésében – zömmel a politikai kulisszák mögött kibontakozó küzdelemben – gazdasági és szociális indítékok kerültek szembe egymással. Az 1920. évi XXXVI. törvénycikkkel elfogadott Nagyatádi–Rubinek-féle földreform nem hozott radikális változást. Alig több mint 1,1 millió hold jutott zömmel kisbirtokosi kézbe. A reform végrehajtása az 1920-as évek végéig elhúzódott, az egyébként is egészségtelen magyar birtokmegoszlást alig módosította. Még 1935-ben is a 200 kat. holdnál nagyobb birtokok adták az összterület 43%-át.¹ Így a földkérdés adott megoldásának gazdasági szociális következményeit az átmeneti konszolidációt követő nagy gazdasági világválság még többszörösen felerősítette.

Az a gazdasági stabilizációs kormányzati politika, amit a szakirodalomban általában Bethlen István nevével szoktak összekötni, kétségtelenül meglévő eredményei ellenére sem tudta megnyugtatóan megoldani a magyar agrárkérdést. A húszas évek második felétől a mezőgazdaság gyorsabb fejlődésének lehetőségei előnyösen módosultak ugyan,² de elemi erejű áttöréshez radikálisabb földreformra lett volna szükség.

Így azt mondhatjuk, az agrárkérdés, vagy a korszak divatosabban használt kifejezésével élve, a „földbirtokpolitika” nem hogy nyugvópontonra jutott volna, hanem akut kérdésként a két világháború közötti korszak egészét átfogta. Természetszerű tehát, hogy az induló Magyar Szemle sem maradhatott intakt olyan reformprogrammal szemben, amelynek centrumában az agrárkérdés áll.³ Még akkor is így van ez, ha a Szemle kezdet-

* Részlet a szerző készülő nagyobb munkájából.

¹ Magyarország története 8. 1918–1945. Főszerk.: Ránki György. Bp. 1976. Első kiadás 729.

² Uo. 501–503.

³ Lásd erre vonatkozóan *Sebestyén Sándor*: A Bartha Miklós Társaság 1925–1933 Bp. 1981. 58–66., illetve *Huszár Tibor*: Történelem és szociológia. Bp. 1979. 341–359.

ben távol áll attól, hogy a „földkérdést Rubikonnak” tartsa, de közel ahhoz, hogy az új áramlatokra indulása pillanatától oly érzékeny folyóirat figyelmen kívül hagyja az éppen a húszas évek második felében szerveződő radikális értelmiségi ifjúsági mozgalmak falura vonatkozó elképzeléseit.⁴

A parasztkérdéssel kapcsolatos társadalom-politikai mondandót az induló Szemle első számában, furcsa módon Kornfeld Móric, a magyar nagytőke prominens képviselője, a Szemle szerkesztőbizottságának a tagja és anyagi mecénása fogalmazta meg egy bűjtött cikkben.⁵ A földosztás „szükségszerű reménytelenségét” a szerző azzal támasztotta alá, hogy Európát tekintve Magyarországon a legkevesebb a mezőgazdasági lakosságra fejenként jutó földterület (1,45 ha.), s hogy a kisbirtok versenyképessége jóval elmarad a közép- és nagybirtokétól. Szó sincs nála az Európában szinte egyedülállóan torz birtokszerkezetről, a szerző a nagybirtok további létjogosultsága mellett, a korszakban oly elterjedt „hasznossági” és „gazdaságossági” elvet hozza fel indokként. Kornfeld Móric az agrárkérdéssel kapcsolatos nézeteit direktebb formában egy évvel később a földreform befejezésével kapcsolatosan fejti ki.⁶ A rövid cikk akár a nagybirtok apológiájaként is értelmezhető. A szerző a húszas évek elején kezdeményezett földosztás szükségességét csupán a „társadalmi béke kedvéért” tartja elfogadhatónak. A tényleges végrehajtásával megbízott Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB) – szerencsére, véli a szerző –, „nehéz hivatását bölcs mértékletességgel teljesítette s megmentette a magyar birtokososztályt, melyet a törvény alapján megsemmisíthetett volna...”⁷ Kornfeld, a már említett „hasznossági” elv alapján a nagybirtok fennmaradásának elengedhetetlen létjogosultságát vallja ugyan, de a kormány részéről végrehajtott földreform indoklásához szociális és taktikai szempontokat is kölcsönöz. A földreform valódi értékét abban látja, hogy sikerült a falu társadalmi békéjét helyreállítani anélkül, hogy „az ország társadalmi szerkezete megváltozott volna”⁸. Nem titkolt a politikai szándék sem: szerinte a helyes földbirtokpolitikának egyetlen elfogadható célja a forradalom megakadályozása lehet.

Csak felületes szemlélettel mondhatnánk, hogy a Szemle föld- és agrárkérdéssel kapcsolatos nézeteit kizárólag a Kornfeld által, döntően a nagybirtok szempontjait szem előtt tartó álláspont tükrözi. Maga a szerkesztő, Szekfű Gyula, már a húszas évek végén is többféle irányba tájékozódik, ez jellemzi szerkesztői felfogását és tudósi etikai hitvallását. A Szemlét nem csupán egyféle vélemény tükrözőjének tartja, hanem az azonos témákat több oldalról, több szerzővel is megírhatja. A falu-probléma és az agrárkérdés szerteágazó vonzataival csakúgy, mint a nemzedéki probléma, a húszas évek közepén –végén induló radikális értelmiségi mozgalmak átfogó társadalmi reformokat követelő kihívásai, válaszadásra kényszerítik a Szemlét. De Szekfű nemcsak érzékeny és nyitott szerkesztő, hanem mindenekelőtt történész, s így semmi sem áll tőle távolabb, mint a közvetlen napi igényeket divatos publicisztikai zsargonba öltöztetett nézetek elfogadása.

⁴ *Sebestyén*: i. m. 63–66.

⁵ *Kornfeld Móric*: A túlnépesedés problémái. Magyar Szemle 1927. szeptember.

⁶ Uő. A földreform befejezése. Magyar Szemle 1928. november.

⁷ Uo. 241.

⁸ Uo. 241.

Ez a tustorikus tartás érződik Szekfűnél akkor is, amikor a földbirtokpolitika kérdéséhez fontos történeti argumentációt felvonultató cikkével hozzászól. A magyar nagybirtok történeti szerepéről írott tanulmánya talán az első „komolyabb” írása a Szemlében.⁹ Igaz, Szekfű is abból indul ki, hogy: „A világi nagybirtok ma nevezetes gazdasági és politikai probléma...”, de ellentétben Kornfeldnek fentiekben érintett véleményével fennmaradásának nem hasznossági és termelékenységi okait látja elsődlegesnek, hanem a 16. és 19. század között betöltött nemzetfenntartó szerepét. Az a szerepkör, véli Szekfű, amit a világi nagybirtok a török hódoltság alatt, az azt követő betelepítések és az újjászervezett társadalmi és gazdasági viszonyok reorganizációjával, valamint később, Széchenyinek a modern agrárgazdaságra vonatkozó programjainak már közel sem egyértelmű megvalósításával *betöltött*, az „alapozta meg a nagybirtok nemzeti létét”.¹⁰ Igaz, ez is a nagybirtok történeti szerepének erős idealizálása, de mennyire más tónussal és a Kornfeldétől mennyire eltérő kicsengéssel. Végső mondanóját a szerző abban sűríti, hogy: „a nagybirtok maga bármily anyagi jelenség is, éppen akkor volt leghatalmasabb, mindentől ellentmondás nélkül elismert, amikor nagy anyagi eszközeit nem csupán új anyagok, kenyér, bor, tej, bőr és gyapjú kitermelésére fordította, hanem a nemzet lelkének fenntartására, a nemzeti élet előtt új lehetőségek megnyitására.”¹¹ A lelki összetevők tipikusan szellemtörténeti indítékú hangsúlyozása mellett számunkra talán fontosabb annak kiemelése, ami nincs benne a cikkben: a magyar világi nagybirtok jelen állapotában és az adott viszonyok között ezt a feladatot már nem tölti be! Nem kevés ez Szekfűtől, ha meggondoljuk, hogy a húszas évek végén még a kormányzati politikával szinte maradéktalanul azonosuló szerkesztő írja le ezeket a sorokat.¹² Természetesen korai lenne még ehhez a koncepcióhoz hozzákötni a harmincas évek közepén, a Három nemzedék Ötödik könyvében megfogalmazott, a nagybirtok kárára véghezviendő földreform jelentkezésének első nyomait, de talán egyfajta elhatárolódás már itt is érezhető. Szekfű már ekkor is szuverénebb egyéniség annál, hogy a bethleni kormányzati politika lojális elfogadása mellett is ne önálló és szuverén véleményt fejtessen ki, olyan kérdésekben, amelyek a korszakban élénkebb visszhangot váltottak ki, vagy ne foglaljon állást olyan társadalompolitikai vitában, amely a húszas évek végének magyar szellemi életét foglalkoztatta.¹³

A magyar parasztkérdés és a falu agrárproblémáját tárgyaló ifjúsági vitaestek néhány előadása szintén élénk visszhangot váltott ki a Szemléből, s maga Szekfű Gyula is, tőle

⁹ *Szekfű Gyula*: A magyar nagybirtok történeti szerepéről. Magyar Szemle 1928. április.

¹⁰ Uo. 314.

¹¹ Uo.

¹² A cikk megjelenésének idején, 1928. februárja és májusa között, mint ahogyan ezt Kassay-Farkas Bélához, a miniszterelnök közeli bizalmasához és titkárához intézett levelei tanúsítják, Szekfű többször kért, s minden bizonnyal kapott audienciát Bethlentől „Magyar Szemle ügyben”. (Magyar Szemle Társaság Iratai OSZKK Fond 7. 29. doboz). Így szinte elképzelhetetlen, hogy e fontos cikk, a miniszterelnök tudta, s talán beleegyezése nélkül megjelenjen.

¹³ Erre vonatkozóan lásd bővebben *Lackó Miklós*: Szerep és mű. Bp. 1981. Egy szerep története c. fejezet.

talán szokatlan hangnemben szállt szembe az ott megfogalmazott parasztromantikával.¹⁴ A Bartha Miklós Társaság faluszociálpolitikai bizottságának szervezésében tartott vita-előadásokat a Szemlében Asztalos Miklós ismerteti.¹⁵ Az elhangzott előadások zöme a magyar falu jövőjét, egy a parasztság sorsáért morálisan felelősséget érző középosztály megteremtésében, a parasztságnak földet juttató radikális földreformban, és szélesebb politikai szabadságjogok megadásában látta. Szekfű Gyula történeti alapozású, de szokatlanul élet hangú reagálását az a koncepció váltotta ki, amelyet Fábíán Dániel képviselt. Fábíán szerint Magyarország kettős kultúra metszsvonalán él. Létezik egy városi germán–latin kultúra, amely idegen a magyartól és egy ősbibb paraszti, turáni–szláv kultúra. Az ezeréves latin–germán kultúra elnyomta és elpusztította a magyar paraszt által hordozott speciális eurázsiai kultúrát. Egyetlen út lehet tehát a magyar paraszt és a nemzet előtt: a paraszti eurázsiai kultúráé, amely a paraszti kisbirtok rendszerének uralmán nyugodhatna.

Szekfű, noha a turáni–szláv parasztállam koncepcióját messzemenően elutasítandónak tartotta, annyit azért elismert, hogy „társadalmunk nem foglalkozik oly mélyen a parasztság problémájával, amint azt e valóban égető kérdés megkívánna”.¹⁶ Ennek megfelelően a bíráló és elutasítás alaptéziseit történeti síkra helyezve, szinte kikezdehetetlen logikával és történeti érvanyaggal bizonyította a „turáni–szláv parasztállam” huszadik századi koncepciójának merő irrealitását. Igaz ugyan, hogy Szekfű a történeti alapú helyzetelemzést gyakran siklatja át a politikai aktualizálás mezejére, s hogy ezzel nyilvánvalóvá válik a szándéka, hogy a magyar történelem sajátos jegyeit a keleti, ázsiai típusú fejlődési zónából a nyugatias övbe mentse át. Nem vitathatjuk el azonban Szekfűtől, hogy az általa ajánlott út, vagyis a magyar mezőgazdaságnak a Nyugat „haladottabb termelési és elosztási viszonyaiba” való beillesztése, egy szervesültebb polgári fejlődés megfuttatásának igénye még mindig reálisabb alternatívát hordozott, mint a „parasztállam” mítosza. Világosan érvel Szekfű akkor, amikor a magyar fejlődés buktatóit felvázolja. A magyar fejlődés lemaradásának, a polgári átalakulás folyamatainak lelassulásának okát abban látja, hogy az állam – főleg a 17. századtól – a jobbágyság sorsának alakítását kiengedte a saját kezéből, s így a vármegyék, a megyei nemesség, a jobbágyság jogi, gazdasági megkötésével meggátolták azok polgárosodását. Az „alkotmány sáncai mögé” visszahúzódnó vármegyei nemesség sokáig olyan gátló erőt jelentett, amellyel szemben egy fejlettebb áruterelés, modernebb szabad munkaerővel irányított polgári átalakulás csak felemásan juthatott győzelemre. Ez azt jelentette, hogy a társadalmi–gazdasági átalakulás progresszív iránya áldozatul esett annak a hamis közjogi érvelésnek, amely a vármegyei köznemességet a Béccsel szemben álló magyar érdekek kizárólagos, s így minden körülmények között fenntartandó képviselőjének tüntette fel. A diagnózis tipikusan

¹⁴ *Asztalos Miklós*: Előadássorozat a magyar parasztproblémáról. Magyar Szemle 1928. december.; *Szekfű Gyula*: A „Turáni-szláv parasztállam”. Uo. 1929. január.; *Weis István*: A mai ifjúság. Uo. 1928. április.; *Antal István*: A mai ifjúság problémája. Hol az ifjúság? Uo. 1928. június.

¹⁵ Ezt a vitát részletesebben taglalja *Sebestyén Sándor*: i. m. 58–63.

¹⁶ *Szekfű Gyula*: Állam és nemzet. Bp. 1942. 283.

szekfűi, bizonyos elemei — akár változtatás nélkül — a Három nemzedékben is megállnák a helyüket, mégis az aktualizálás időpontja inkább politikai töltést ad a mondanak. A Szemle már a húszas évek végén megkezdte az ifjúság körében meginduló reformmozgalmak által érintett elképzelések ismertetését s azok töbnyire kritikai élű publikálását. Németh László — akinek a politikába vetett hitét már ekkor sem jellemezte valamiféle vallásos meggyőződés — Klebersberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter „Neonacionalizmus” című, nagy hatást keltett munkájához fűzött cikkében¹⁷ keresi azokat az erőket, amelyek az elodázhatatlan társadalmi átalakulás programját sikerre vihetik. Legfőbb feladat, hogy: „Meg kell teremteni a nép polgárosodó s a középosztály néppel érző elemeiből a magyar tiers étatot.”¹⁸ Németh a polgárosodó parasztságot és a belőle kitermelődő új középosztályt tartja annak az új politikai erőnek, amelynek az országot az „Új reformkor felé” kell vinnie. Németh a klebersbergi „civilizációs kultúrfölény” elméletével szemben a kis népeknek azt a küldetésadatát hangsúlyozza, amellyel kivédhetik a nagy népek imperialisztikus támadásait: „a magyar nacionalizmus legnagyobb képviselőiben — véli Németh — sohasem volt a más mellének szegzett kés, mindig csak a fejünkre sújtó bunkó ellen felemelt kar”.¹⁹ Hiba lenne Németh e mondatában a magyar történelmi nacionalizmus védelmét látni, sokkal inkább annak a későbbben kiteljesedő Németh László-i gondolatnak a csíráját figyelhetjük meg, amelyben a kis nemzetek féltése és egy korszerűbb európai igényű művelődésnek az igénye fogalmazódik meg.²⁰

Több mint furcsaság, de a Szemle recenziós rovatából kimaradt a „Neonacionalizmus” című könyv ismertetése. Feltételezések helyett helyesebbnek tűnik, ha elfogadjuk azt, hogy a klebersbergi harcossabb igényű kultúrnacionalizmus nehezen volt beilleszthető a Szemle szerkesztési koncepciójába, s annak ez irányú felfogását az 1928 szeptemberében megjelent és nagy visszhangot kiváltott Ottlik László tanulmány tükrözte.²¹

Az 1928-as év a Szemle számára az igazi „magára találás”, a tematikai gazdagodás kimunkálásának az éve is. Végső profilja, egyre gazdagodó és mindenre kiterjedő téma-választása a második év számaiban formálódik teljessé. Lassan kirajzolódnak azok a koncepcionális elvek, amelyeket Szekfű Gyula alkalmaz a folyóirat szerkesztésénél. Ezek közé tartozik a fentiekben már említett sok irányú, de mérsékelt és óvatos tájékozódás. A történeti beágyazottság és a szélesebb nemzetközi kitekintés szinte minden Szemle-beli cikknek kötelező kritériuma volt, a szigorúan vett szakmai tárgyalási mód pedig egyenesen a szerkesztő személyes kívánalmái közé tartozott. S hogy egy konkrét tanulmány milyen közvetlen vagy közvetett politikai mondanót hordozott, abban a szerző nagyobb szuverenitást kaphatott, de természetesen csak akkor, ha ez nem mondott ellent Bethlen

¹⁷ Németh László: Készülőadás. Bp. Magyar Élet kiadás. I. 37–42.

¹⁸ Uo. 41.

¹⁹ Uo. 42.

²⁰ Lásd részletesebben Lackó i. m. A fiatal Németh László és a húszas évek c. fejezet.

²¹ Ottlik László: Új Hungária felé. Magyar Szemle 1928. szeptember.

elvárásainak és Szekfű intencióinak. Szekfű a kiválasztott témákon előzetes terepszemlét tartott, azokat másokkal mintegy feltérképezte és több oldalról megíratta. Maga csak akkor ragadt tollat, ha a vizsgált problémakör kapcsán a politika számára általánosabb érvényű konklúzió is levonható volt, vagy ha a tapasztalati anyag egy magas mércével mérhető konzervatív nemzeti reformprogram integráns részévé vált tehetővé.

Így van ez természetesen az ifjúsági mozgalmak, a húszas évek végén jelentkező nemzedéki mozgalmak politikai kiütékes kísérleteinek a megítélésénél is. Szekfű nagyon korán észreveszi, hogy a fiatal értelmiségi mozgalmak leválása a konzervatív bethleni kormányzati politikáktól már akkor bekövetkezett, mielőtt e politikának sikerült volna azokat magához asszimilálnia, s hogy ez az ifjúsági radikális mozgalom az agrárkérdés és a parasztp probléma területén fordul szembe legélesebben a kormányzati politikával és a történelmi középosztálynak a föld népe iránt tanúsított indifferens magatartásával.

Az agrárkérdésnek, a faluproblémának, az új nemzedéki mozgalmaknak ezt a szoros összetartozását a Szemle is gyorsan felfedezi. Az ifjúság helyzetével, a nemzedéki asszimiláció zavaraival foglalkozó Szemle-állásfoglalások sorában az első fajsúlyosabb cikket az a Weis István írja,²² aki nemcsak a Szemle belső szűkebb szerzői gárdájának Szekfű által is különösen méltányolt tagja, hanem a folyóirat társadalompolitikai elveinek ugyancsak egyik koncepcionális kimunkálója volt. A cikk, nagyon taktikusan nem minősít szélsőséges politikai kategóriákkal, inkább szociális látéletet ad. Célja a társadalom döbbenetének a kiváltása: hogyan lehet politizálni az ifjúsággal akkor, amikor „az 1925/26. tanévben a kerekaszmban tízezer budapesti egyetemi és főiskolai hallgató közül kilencszáznak télikabátra sem tellett.”²³ A következtetés egyértelmű: egy ilyen szociális igazságtalansággal a társadalom peremére szorított ifjúsággal a politikának is nehéz lesz közös nevezőre jutnia.

A kérdés fontosságát mutatja, hogy a Szemle tág teret szentelt az értelmiségi ifjúság nemzedéki gondjainak elemzésére.²⁴ A Nemzetközi Falufelesztési kongresszus budapesti ülését a Szemle felhasználta arra, hogy tematikus számot szenteljen a kérdésnek.²⁵ Az ún. faluszám publikálásáig azonban lezajlott egy vita az ifjúság helyzetéről, amelyben a Szemle a végérvényes álláspontok kialakítása helyett, inkább a válaszok sok színűségét tükrözi. Az, hogy ebben a kérdésben, többek mellett, maga Szekfű többször is megszólal,²⁶ mutatja a Szemle fogékonyságát és különös érdeklődését.

²² *Weis István*: A mai ifjúság. Magyar Szemle, 1928. április.

²³ Uo. 331.

²⁴ Közli *Jambrekovich László*: Levél a mai ifjúságról. Uo. 1928. május.; *Antal István*: A mai ifjúság problémája. Hol az ifjúság? Uo. 1928. június.; *Szekfű Gyula*: A mai ifjúság korosztályai. Uo. 1928. június.; *Weis István*: Fialatok és öregek. Uo. 1928. június.; *Asztalos Miklós*: Az ifjúság és a falu népe. Uo. 1929. június.

²⁵ Magyar Szemle 1929. június.

²⁶ *Szekfű Gyula*: A mai ifjúság korosztályai. Uo. 1928. június., A „Turáni-szláv parasztállam” Uo. 1929. január., Az ifjúság társadalomszemlélete. Uo. 1930. március.

Ennek az ifjúsági, jórészt egyetemista mozgalomnak az ideológiai áthangolási szükségességét, a mozgalomnak a társadalmi radikalizmus irányába mutató elmozdulási veszélyeit a Szemle és Szekfű is nagyon hamar észrevette. Szekfűt, s az e témában megszólaló Szemle-beli cikkírókat²⁷ alapvetően két kérdés foglalkoztatta. Egyrészt, hogy az ifjúság szociális–anyagi helyzetének kiüttlansága a társadalmi radikalizmust erősíti, másrészt és legfőképpen, hogy az agrárkérdés és a parasztkérdés megoldását az ifjúság csak radikális úton látja lehetségesnek. Szekfű ugyanakkor azt is pontosan felismerte, hogy az ifjúsági mozgalom egyelőre kiforratlan és heterogén ideológiai-eszmei értékek segítségével tájékozódik, s egy koherensen kidolgozott ideológiai-eszmei rendszer híján inkább abban egységes, hogy bizalmatlanul szembehelezkedik a politika és a történelmi középosztály által közvetített és elvárt értékekkel.

Abban a társadalmi közegben, amelyben a Szemle az ifjúsági mozgalmak felélenkült tevékenységének okait fürkészi, elsődlegesen szociális feszültségekre hivatkozik. Jambrekovich László vitázik²⁸ ugyan Weis István nézeteivel, de hozzá közeli álláspontra jut. A szerző maliciózus gúnnyal jegyzi meg, hogy az egyetemet végzett ifjúsági rétegek nem hogy vezető állásba jutnának, de egyenesen a társadalom periferiájára szorulnak, s „Nem tudunk róla, hogy a nagybirtokosoknak ez a kérdés főfájást okozna”²⁹. S a folytatás még keményebben fogalmaz: „Mintha csak mesterségesen akarnának kitermelni egy éhező intelligenciát, ezt a minden állami rendre legveszélyesebb elemet.”³⁰ Az állásfoglalások és a közelítések széles spektrumából, legalábbis a jelzett időszakban, nehéz lenne egységes koncepciót kihámozni. Csupán a szándék egyértelmű, amely a Szemle fórumán olyan gyakran hangot kap. A fiatal nemzedék sorsával törődő kormányzati politika ne kövessen el sem olyan erőszakot, sem olyan mesterséges beavatkozást, amely káros és veszedelmes a nemzetre nézve.³¹ A politika ne változtassa meg a természetes fejlődés processzusát, de kapillaritása biztosítsa a nemzet nagy feladataira (pl. a revízió) vállalkozó fiatal nemzedék zökkenőmentes felemelkedését. Mi más ez, ha nem egy konzervatív reformprogram ideológiája? Szekfű ebben a kérdésben is nagyon tapintatosan és óvatosan fogalmaz.³² Világosan érzékeli, hogy a „mai ifjúság korosztályai”-nak értékvesztésében valójában a korabeli magyar társadalom értékzavara és ideológiai bizonytalansága tükröződik vissza. A hibák forrását abban látja, hogy „Szellem és lélek dolgában ez a megzavart fejlődésű réteg a szerencsésebb fejlődésű elődök terméséből él.... Ady, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső árnyalatain” vitatkozik.³³ Szekfű szerint „többségük

²⁷ *Huszár Tibor*: Történelem és szociológia. Bp. 1979. A szerző témánk szempontjából is igen hasznos összefüggésekre hívja fel a figyelmet a 341–373. közötti oldalakon.

²⁸ Levél a mai ifjúságról. Magyar Szemle 1928. május.

²⁹ *Jambrekovich László*: A mai ifjúság. Uo. 1928. május.

³⁰ Uo.

³¹ *Antal István*: Hol az ifjúság? Uo. 1928. június.

³² *Szekfű Gyula*: A mai ifjúság korosztályai. Uo. 1928. június.

³³ Uo. 137.

konzervatívnak, antiliberálisnak vallja magát, de a *konzervatív elvek tökéletes félreismerésével nemegyszer a forradalommal kacérkodik*".³⁴

Mélyebb elemzés nélkül is világos a Szekfű-féle koncepció. Az okfejtés történeti alátámasztása szervesen illeszkedik abba a konzervatív reformprogramba, melynek legeredetibb koncepcióját a Három nemzedék-ben dolgozta ki. Egy előrelátó szociális politikának „a nemzeti élet folytonossága” és nyugodt szerves fejlődése érdekében az elégedetlen ifjú korosztály embereit ki kell vezetnie a zsákutcából, mielőtt ez a réteg a nemzetet veszedelembe sodorná. A cikk nemcsak arra példa, hogyan kell felülemelkedni a problémák napi politikai indítékú kezelésén, hanem arra is, ahogyan Szekfű a kérdést történeti alapozású kontextusban tárgyalja. A probléma iránt intoleráns kormányzati politika azzal a veszéllyel járhat, hogy az ifjúság politikai orientációjában, szellemi ideológiai kiütkeresésében radikális irányba tájékozódik. Szekfű véleményének iránytadó útmutatásait jól tükrözik azok az állásfoglalások is, melyek a Szemle hasábjain hangot kaptak.³⁵ Ennek nyomán fejt ki Weis István a szerkesztőhöz intézett levelében³⁶ annak a rosszul beidegződött magyar közgondolkodásnak a végzetes következményeit, miszerint az a polgárt csak közjogi értelemben hajlandó elismerni és nem társadalmi kategóriaként. Így az ország egyik végzetes hibája volt és maradt – vélekedik Weis –, hogy nem fejlődött ki polgársága, csak „tisztviselőosztálya”; amely nem rendelkezik az anyagi és politikai függetlenség attribútumával. Az új nemzedéknek, a harmincévesek korosztályának a hagyományos történelmi osztályoktól való idegenkedése, ennek az ún. tisztviselőosztálynak a magyar társadalom valóságos problémái iránti közömbössége az, ami legjobban irritálta a nemzedék tagjait. Kerék Mihály az agrárügyek szakértője, aki a Magyar Szemle hasábjain is több tanulmányt tett közzé, már 1927-ben leírta: az új nemzedék gondja egyben „a jelenben devalvált magyar jövő krízise lesz”.³⁷

Drámaibb hangot üt meg terjedelmes esszéjében Asztalos Miklós,³⁸ aki Szekfűre hivatkozva az *állami gondoskodás hiánya* mellett sokkal fontosabbnak tartaná a *társadalom megértő gondoskodását*. A harmincévesek kiuttalanságának szociális és anyagi mozgatóin kívül veszélyesebbnek tartja azt az eszmei, gondolati radikalizálódást, amelyet ez a nemzedék bejárhat. „Az egzisztencia nélküli kiművelt fő inkább veszély, mint érték”,³⁹ s így az – a szerző szerint – elvész a középosztály számára hasznos és mindenképpen szükséges feltöltő réteg lenni, „a kenyérharcot hirdető osztályába csúszik, kulturproletárrá lesz.”⁴⁰ Asztalos helyzetértékelésének politikai tendenciái nyilvánvalóak. A politika alternatív döntési lehetőségeit latolgatva a szerző kifejti: a társadalom,

³⁴ Uo. 138. Az én kiemelésem – Sz. D.

³⁵ *Weis István*: F fiatalok és öregek. Uo. 1928. június.; *Asztalos Miklós*: A harmincévesek Magyarországa. Uo. 1928. június.; A mai ifjúság kérdéséhez – hozzászólások egy vitához. 1928. augusztus. Figyelő rovat.

³⁶ Uo.

³⁷ Új élet 1927. 114.

³⁸ A harmincévesek Magyarországa – Egy halálraítélt nemzedék. Magyar Szemle 1928. július.

³⁹ Uo. 246.

⁴⁰ Uo. 243.

az állam, a politika vagy felkarolja az ifjúság gondjait, vagy ha nem, „akkor az ifjúság könnyen odakeseredhet, hogy politikai érvényesülés helyett a hatalomra fog törekedni”.⁴¹ Magyarázat nélkül is könnyen értelmezhető az állítás, amit a szerző mint lehetséges, de riasztó veszélyt konstataál. A politika számára meghökkentő megállapításait homályosabb, de kevésbé félreérthető nézetekkel ellensúlyozza. Ezek szerint a 30 évesek ifjúságának két megvalósítandó álma van: „megteremteni a magyar faj kulturális egységét” és megteremteni azt a demokratikus Magyarországot, amelyben a demokratizmus „a magyar faj minden egyéb érdeket maga alá rendelni tudásából fakad.”⁴² Ezek a sorok már vésszesen összezsengenek azokkal a tételekkel, melyeket Klebelsberg Kunó kultuszminiszter „Neonacionalizmus” című 1928 elején megjelent könyve is propagált.⁴³

A Magyar Szemle csupán két alkalommal vállalkozott arra, hogy tematikus számmal álljon a nagyközönség elé.⁴⁴ Az egyikre egy évfordulós esemény kínált alkalmat, nevezetesen a kisebbségi kérdés tízéves mérlegének a megvonása, a másikra, az agrárkérdés körében lefolytatott szélesebb körű vita összegzése s egy falutörténeti kongresszus megrendezése teremtett lehetőséget. A Magyar Szemle faluszáma egyenesen arra vállalkozott, hogy a falu problémáit fejlődésükben és összefoglalóan tekintse át. A folyóirat a faluszám lezárását összegző szerkesztőségi cikkében döntően két kérdés vizsgálatára helyezte a fő hangsúlyt. Az agrárprobléma és a földkérdés gondjainak vizsgálásánál a Szemle mindvégig óvott attól, hogy a politikai szenvedélyek felülkerekedjenek, s „hogy az organikus fejlődés félreismerésével el ne higgyük azt, hogy ezek a nehézségek csak a mai korszak szülöttei, amelyek tehát eliminálhatók volnának egyik napról a másikra, bizonyos vezető körök egyszerű kicserélésével”.⁴⁵ De óvakodni kell attól is, hogy „az agrárproblémának a többi társadalmi osztállyal szemben való kiélezése”⁴⁶ bekövetkezzék.

A Szemle értékítéletének koordinátái tehát adottak. A szerkesztőségi állásfoglalás egy mondata azonban különös figyelmet érdemel. A földkérdés és az agrárkérdés nem mai probléma, hanem azt egy régi korszakból, az 1918 előtti Nagy-Magyarországtól örökölte a nemzet, „melynek valóban elég ideje és anyagi ereje lett volna e problémának megoldásán dolgozni, ha azon dolgozni – akart volna!”⁴⁷

A Magyar Szemle „Falu”-száma elé írt, a magyar agrárprobléma aktuális kérdéseit taglaló, szigorúan szakmai szándékú elemzés⁴⁸ agrárius szemlélettel készült, de aligha lehet vitatkozni vele, hiszen a magyar agrárprobléma lényegét a termelés és fogyasztás viszonyának kedvezőtlen alakulásában, a magyar agráréxport kérdésének megoldatlanságában látja. Magyarország, helyzeténél fogva, kívül esik a nagy ipari államok piaci felvevő

⁴¹ Uo. 247. Az én kiemelésem - Sz. D.

⁴² Uo.

⁴³ Lásd erről részletesebben: *Sebestény S.* i.m. 66-76.

⁴⁴ Az 1928. évi októberi szám a magyar kisebbségi kérdés tízéves történetét taglalja, az 1929. évi júniusi szám a magyar falu aktuális problémáit járja körül igen sokoldalúan.

⁴⁵ A Magyar Szemle faluszáma. 1929. június 191.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ *Ihrig Károly*: A magyar agrárprobléma. Magyar Szemle 1929. május.

körzetén, s így a hazai fogyasztásnál többet termelő agrárszektorok továbbra is szüksége lenne biztos agrárpiacra. A szerző, hogy végső politikai konklúzióját igazolni tudja, sajátos csapdát állít fel. A magyar mezőgazdaság racionalizálása a versenyképesség érdekében a termékek – főleg a búza előállítási árának technikai eszközökkel, hitelek biztosításával történő alapos leszállítását kívánja meg, ez viszont szerinte egyet jelentene a munkanélküliség rohamos emelkedésével s a legnehezebb szociális problémák kiéleződésének egész sorával. Az agrárkérdés és a magyar mezőgazdaság súlyos gondjainak, fejlődési zavarainak közgazdasági érvekkel alátámasztott és elfogadható leírása könnyen átcsúszik politikai mezőbe. Ez a helyzetkép mintha előrevetítené a harmincas évek nagy válságának még riasztóbb gondokkal jelentkező problémájának a felismerését, de a földreformot, mint lehetséges gyógymódot, a szerző kihagyja a lehetőségek sorából, s minden problémának, így az agrárproblémának is gyökeres javulását, „Magyarország teljes gazdasági egészségének” helyreállításától, azaz a revíziótól reméli.⁴⁹

A Szemle „Falu”-száma szintelenebb, és a valóságos problémákat inkább csak kerülgető írásokat tartalmaz. Szerzőik között, ha Weis Istvánt nem számítjuk, nincsenek igazán „nagy nevek”. Izgalmasabb frissességet talán Oláh Györgynek a „Hárommillió kolodus”⁵⁰ címmel közzétett jelentékeny vihart kavart, a Szemlében is kritikai fogadtatással recenzált írásai jelentenek, noha ebben a falu valóságos helyzetének leírása meg sem közelíti a későbbi években kibontakozó szociográfiák problémaérzékeny ábrázolását. Ennek magyarázatát talán két körülmény adhatja. Elsőként az, hogy a harmincas évek elején-közepén jelentkező, zömmel paraszti származású értelmiségi fiatalok egyrészt a Szemlében akkor még nem kaphattak szót, s másrészt, ha cikkeikkel jelentkeztek is 1932–33-ban, a Szemle számára elfogadható földkérdésügyben nem ők voltak az irányt szabó teoretikusok.⁵¹ Második tényezőként minden bizonnyal közre játszott az is, hogy a Szemle a húszas évek végén az agrárproblémához „felülről”, a hatalom belső körei felől közelített. Bár komolyan vette a táborba szerveződő ifjúsági nemzedék szociográfáló kísérleteit⁵², a hozzá való viszonyulásában inkább kritikai hangokat ütött meg. A Szemle törekvését az a leplezetlen szándék is vezette, hogy a fiatalok táborában megindul radikális reformtörekvéseket olyan mértékben mérsékelje, hogy azok beépíthetők legyenek egy konzervatív társadalmi reformprogram keretébe. Mindezekon túlmenően a Szemle állásfoglalásait a húszas évek legvégén nem kevésbé motiválta az a felismerés, hogy a formálódó ifjúsági mozgalom radikális irányba történő elmozdulása a földreform igénylésében következhet be. Ezért a velük folytatott polémiát nem ebben kívánta kiélezni, hanem arra hivatkozott, hogy a kisbirtok sem gazdaságilag, sem a termelékenység és hatékonysági mutatók tekintetében nem előzi meg a nagybirtokot. De a Szemle a direk-
tebb indíttatású politizálás alapján álló gazdasági és társadalomábrázolásnak nem adott

⁴⁹ Uo. 44.

⁵⁰ Megjelent: Miskolc, 1929. Magyar Rt. kiadása.

⁵¹ Lásd erre vonatkozóan *Némedi Dénes*: A népi szociográfia. 1930–38. Bp. 1985. 51–63.

⁵² A Bethlen Gábor Kör tevékenységét 1929 decemberében két cikk is ismerteti a Magyar Szemlében, a Bartha Miklós Társaság vitáiról pedig 1928 decemberében tudósít.

helyet, a bethleni konzervatív kormányzati politika törekvéseivel való messzemenő egyetértését – legalábbis a 20-as évek végéig – annak bizonyításával hangsúlyozta, hogy minden radikálisan és osztályalapon véghezvitt reform olyan osztály és szociális feszültségeket hozhat felszínre, amely felboríthatja az amúgy is ingatag talajon lévő osztálybékét. Ez a Szemlére jellemző konzervatív reformgondolkodás, mely magas szellemi szinten fogalmazódott meg, a fentiekén túl arra törekedett, hogy a nemzedéki mozgalomban meglévő belső ellentmondásokat tudatosan felerősítse.

Sajátos logikával a Szemle a falu helyzetét vizsgáló cikkekben⁵³ – egyébként indokoltan – azt bizonygatja, hogy „a földbirtokreform nemigen javította” a falu helyzetét, s az a jövőben sem kínálna elfogadható megoldást. Ezért csaknem kizárólag az értékesítés és az agrárexport hatékonyabb megszervezését és a mezőgazdasági termelésnek nyújtandó mérsékelt kamatú hitelek biztosítását javallja.⁵⁴

A faluproblémát illetően a Szemle-beli állásfoglalások fontosabb cikkei azokat az eszmei-ideológiai motivációkat elemzik, amelyek az ifjúságot a földkérdés felé fordították.⁵⁵ A parasztkérdésnek az új nemzedék ideológiájába való bevitelére két okával maga a szerző is egyetért. A falu népének szociális bajain való segítség és az agrárnépeség kulturális elmaradottságának megszüntetése akár „a magyar parasztság nemzeteltető gerincévé való”⁵⁶ válását is eredményezheti. A szerző élesebb hangot akkor üt meg, amikor úgy véli, hogy az ifjúság radikálisabb programmal egy új Magyarország alapjait kívánja megteremteni.⁵⁷ Az Asztalos által elemzett ifjúsági elgondolásból valóban kiérezhető egy radikális szociális nemzedéki reformprogram igénye, amire legvilágosabban talán Makkai János írása mutat rá.⁵⁸ „A szociálisan elrendezett Magyarország” programját Asztalos ugyan elfogadhatatlannak tartja, de úgy véli, az új nemzedéknek szerepet kell biztosítani abban, hogy a falu és a paraszt megtalálja a helyét „a magyar faji szociális és kulturális evolúció”⁵⁹ megvalósításában.

Meglepő az a mód és tartalom, ahogyan Weis István Oláh György könyvéhez fűzött recenziójában önálló, de talán egy kicsit a Szemlére is jellemző állásfoglalását kifejti.⁶⁰ Igaz ugyan, hogy Oláh György kis könyvecskéje helyenként nem nélkülözi az éles társadalomkritikai tónust, de mondandóját olyan alacsony színvonalú zsurnalisztikai érvelés-

⁵³ Nagy Sándor: A falu helyzete és kereseti viszonyai. *Radnóti István*: A falu gazdasági és kulturális problémái. Magyar Szemle 1929. június.

⁵⁴ Szilágyi László: A kisbirtokosság hitelviszonyai. Uo. 1929. június 159. old.

⁵⁵ Asztalos Miklós: Az ifjúság és a falu népe és Weis István: A falu válsága. Uo. 1929. június.

⁵⁶ Uo. 171.

⁵⁷ Asztalos Miklós cikke élesen polemizál a Bartha Miklós Társaság köréhez tartozó értelmiségi csoport által kiadott „Ifjú szívekben élek” program tételével. Erre vonatkozóan bővebben *Sebestény S. i. m.* 28–47.

⁵⁸ „Kevesebb nagybankot, kisebb kapitalizmust, kevesebb tízezer holdas birtokot, kevesebb anakronizmust, de nagyobb értelmiséget, több munkáslakást, nagyobb munkabért, több kisbirtokost és több magyar falut”. Idézi *Asztalos Miklós*: Az ifjúság és a falu népe. Magyar Szemle 1929. június 170.

⁵⁹ Uo. 173.

⁶⁰ *Weis István*: A falu válsága. Uo. 1929. június.

sel fejti ki, hogy az méltán váltja ki a Szemle ellenszenvét. Weis vitázik a könyv egy másik recenziójával,⁶¹ aki azt állítja, hogy „A falusi szegénység elkeseredésének, az úri osztály iránt táplált ellenszenvének oka nem a fejekben van, hanem a gyomrokban van”. Weis mélyebb okokat fejtegető írásának egyik következtetését abban formulázza, hogy az ország lakosságának mintegy kétharmadát kitevő falusi lakosságot még annak a szociálpolitikának az áldásából is kizártuk, „amelyre a csonka ország” képes lenne. Szinte meglepő az az éles hang, amellyel Oláh György erősen szólamos könyvének végleges megoldást elodázó álláspontjával szemben a saját véleményét megfogalmazza: „Szakítani kell azzal a téveszmével is, hogy a földreform befejeződött; ellenkezőleg most kell kezdődnie az igazi földreformnak... Új honalapítás kell, mint IV. Béla idejében.”⁶² Mégis hiba lenne ezen megnyilatkozásnak oly tartalmú értelmezése, hogy a szerző az agrárkérdés megoldását egy olyan földreform-programtól várná, amely a nagybirtokrendszernek máról holnapra való teljes megszüntetésével járna együtt. Weis egy határozottan körvonalazott reformprogram helyett inkább annak hangsúlyozására törekszik, hogy a kérdésben érdekelt felek (a parasztság és a nagybirtokosok, valamint a kormányzati politika) konszenzusát és az egymásra utaltság nélkülözhetetlen fontosságát beláttassa. A nemzeti cél szolgálatába állított mérsékelt agrárreformnak elsődleges lehetőségét Weis abban látja, hogy az *érdekeltek elfogadják*, a Magyarországra jellemző oly nagy kiterjedésű latifundiumok” nemcsak a nemzet, hanem a tulajdonosok érdekében sem tarthatók fenn.”⁶³

A Szemle „faluszámában” közel sem fogalmazódik meg egységes és következetesen átgondolt falukép, inkább a szimptómák jelzésére szorítkoznak az egyes cikkek. Világosan kirajzolódik, hogy a Szemle a „falu-számmal” két törekvést juttat érvényre, összefüggésben a rendszer helyzetével. Furcsa kettősség jellemezte a bethleni konszolidáció második szakaszát: a konszolidáció csúcsa egyben a kezdődő válság nyitányát is jelentette. A bethleni konzervatív rendszernek szembe kellett néznie azzal, hogy egyes rétegek – s ezek között leginkább a szellemi megújulást kereső ifjú nemzedék tagjait kell értenünk – a hagyományos keresztény nemzeti ideológiától eltérő, azzal erősen szembehelyezkedő új szellemi–ideológiai tájékozódási pontokat kerestek. Ebben az értelmiségi kiütkeresési kísérletben fontos hely illette meg a parasztkérdést és az agrárproblémát. A Szemle, legalábbis a húszas évek végén, arra törekszik, hogy bebizonyítsa, a parasztkérdést már radikálisan kezelő értelmiségi nemzedék kiütkereső kísérlete hamis alternatíva, amely a nemzet érdekeivel és céljaival ellentétben megbontja a bethleni konszolidáció által teremtett „nemzeti egységet”. A Szemle nem tagadja ugyan, hogy az agrárkérdés és a földkérdés létező gondja a magyar társadalomnak, de a kérdés orvoslását ekkor még nem tartja előbbrevalónak pl. a középosztály problémájának megoldásánál. A bethleni rendszer a középosztályban vélte megkapni és kívánta megteremteni társadalmi bázisát, s ennek megfelelően ideológiai arculatában, s valóságos vagy propagandisztikus igénnyel hangoztatott reformprogramjában azoknak a törekvéseknek biztosított prioritást, amelyek a középrétegek gondoljaival kapcsolatosak.

⁶¹ *Kmoskó Mihály*: Könyv a falu szegényeiről. Uo. 1929. június.

⁶² *Weis István*: A falu válsága. Uo. 1929. június, 190.

⁶³ Uo. 189.

A Szemle nagyon jó érzékkel tapintott rá arra a kérdésre is, amely a fiatal nemzedék társadalmi reformprogramjának leginkább ingatag és vitatható pontja volt. Ez volt az a második terület, amelyre a Szemle kritikai megjegyzéseit irányította. A zömmel Szabó Dezső nyomdokain haladó ifjúsági mozgalom társadalmi reformprogramját áthatotta egy romantikus, idillikus színezetű parasztfelfogás és parasztábrázolás. A Szemle így ott támadott, ahol az a legebezzhetőbb pontnak bizonyult.

Az új ifjúsági mozgalom társadalompolitikai elveinek teoretikusabb igényű elemzését maga a szerkesztő is fontosnak tartja.⁶⁴ S ami szinte egyedülállóan mutatkozik a Szemle történetében, a nyilvánvalóan egyéni véleményen túlmutató, a Szemle konzervatív reformprogramját is híven kifejező állásfoglalás nem a márciusi szám élére kerül, hanem azt megelőzi egy terjedelmében ugyancsak szokatlan, s a folyóiratban e formában ritkán művelt könyv-recenzió.⁶⁵ Weis István kötetéről van szó, amely a Magyar Szemle könyvei között, Szekfű Gyula Bethlen Gábora után, másodikként látott napvilágot. A munkát tízoldalas írással méltató elismerő kritika talán nemcsak a Szemle igényes és nagyrabecsült munkatársának szólt, egyben rövid kivonatát adta annak is, hogy a folyóirat miként látja a magyar társadalmat. A recenzens, híven szűkebb szakmájához (a statisztika tanára a pesti műegyetemen), a könyv tényszerű és tárgyyszerű színopszist adja. A cikkíró csaknem teljesen egyetért Weis által adott társadalomszerkezeti képpel, kivéve a nagybirtokos arisztokráciának a magyar gazdaságban és társadalomban betöltött és azt negatívnak minősített értékelésével. Weis István kötete a társadalom hierarchiáját lényegében kettős irányban vizsgálja. Egyik szempontként a társadalomnak a települési forma által behatárolt szerkezeti jegyeit és annak gazdasági következményeit veszi szemügyre, míg második közelítésben a szerző a magyar társadalom valóságos szerkezeti tagozódását elemzi. A könyv, műfaját tekintve nem nevezhető szigorúan szaktudományos értekezésnek, inkább olyan esszé stílusban megírt munkának, amely jól beillett a Szemle társadalompolitikai koncepciójába. S talán az is több a véletlennél, hogy a Szemle első két kötetét, Szekfű Gyula Bethlen monográfiáját és Weis István kötetét, alig két hónap választja el egymástól, mintegy annak sugalmazásaként, történelmünk két „Bethlen-korszakának” hasonlóan súlyos helyzetből kellett kiemelnie a nemzetet.

Híven ahhoz a gyakorlathoz, miszerint a Szemlében publicitást kapó, általánosabb érdeklődésre számító társadalmi politikai kérdéseket a szerkesztő előzetesen az általa a témában kompetensnek tartott szerzőkkel írat meg – sokszor többekkel is –, maga pedig a későbbiekben nyilatkozik meg, Szekfű az ifjú nemzedék társadalompolitikai reformelveivel kapcsolatosan is így járt el. A kérdésben elfoglalt álláspontjának bizonytalanságát mégis mutatja az a tény, hogy „Az ifjúság társadalomszemlélete” c. tanulmánya⁶⁶ nem került be abba a reprezentatív válogatásba, amelyet „Állam és nemzet” címmel publikált a Magyar Szemle könyveinek XVII. köteteként 1942-ben, holott a mozgalom kiérezhető paraszt-romantikáját erősen bíráló cikkét „Turáni-szláv parasztállam”-ot felvette a kötetbe.

⁶⁴ Szekfű Gyula: Az ifjúság társadalomszemlélete. Uo. 1930. március.

⁶⁵ Laky Dezső: Új könyv a mai magyar társadalomról. Uo. 1930. március.

⁶⁶ Szekfű Gyula: Az ifjúság társadalomszemlélete. Uo. 1930. március.

Székfű Gyula biztos érzékkel tapintja ki, hogy az új nemzedék mozgalmában kettős törekvés rejlik. Az ifjú nemzedék tagjai jogosan vélik úgy: a társadalmi kontraszelekció számukra nem biztosítja a társadalmi és politikai érvényesülés lehetőségét, ezért kénytelenek „új gondolkodásbeli és társadalmi struktúrának csiráit keresni”.⁶⁷

Székfű legveszélyesebbnek azt tartja, hogy ez az új nemzedék s az annak szervezeti kereteket⁶⁸ biztosító fórumok a társadalmi kérdések *radikális értelmezésével* foglalkoznak. „Ez érdeklődés – írja Székfű – egyrészt kritikából, másrészt a meglévő viszonyok megváltoztatására törekvő reformkísérletekből tevődik össze . . .”⁶⁹

Székfű okfejtése abból a helyes felismerésből indul ki, hogy a politikának nem sikerült olyan középosztályt társadalmi bázisul összekovácsolnia, amelybe ez az újonnan jelentkező értelmiségi réteg szervesen betagozódhatna. Szerinte a régi, még kormányzó középosztálynak, pontosabb fogalmazásban az általa közvetített és képviselt társadalmi, eszmei-politikai értékeknek már nincs *integráló hatásuk* az új nemzedékre. Természetes, hogy a szerző ennek a problémának a megvilágítását is történeti miliőbe állítja. Székfű rövid és frappáns tömörséggel, a Három nemzedék történeti érvrendszerét megismétlő minősítéssel ábrázolja azt a folyamatot, ahogyan a mind bonyolultabbá váló századvégi és századeleji kapitalista társadalomban a gazdasági pozíciókat veszített középosztály fokozatosan elveszíti politikai vezető szerepét. Nagy hibája ennek a társadalmi asszimilációnak, hogy a gazdasági és szellemi erejében fogyatkozó középosztálynak az utánpótlása nem a falusi–paraszti és városi iparos rétegekből került ki, hanem „a kapitalisztikus pozíciókat” nagy tömegben elfoglaló zsidóságból. Székfű úgy véli, a magyar társadalom betegsége valójában a középosztály betegsége, amelynek orvoslását azonban mégsem lehet úgy elvégezni, ahogyan azt pl. az értelmiségi fiatalok egyik szervezetének kiadványaiban megfogalmazódik.⁷⁰ Székfű helyes felismerésének lényegét egy sajátos félelemérzet alkotja, nevezetesen annak biztos meglátása, hogy a bethleni kurzusnak nem hogy nem sikerült szélesebb társadalmi bázist kiépítenie az értelmiségi fiatalok nemzedékének köréből, hanem annak éppen ellenkező folyamatai vannak kibontakozóban. Az ellenforradalmi kurzustól megcsömörlött értelmiségi nemzedék tagjai radikális társadalmi változások szükségességének irányába kívánnak tájékozódni, s olyan forradalmi átalakulásokat sürgetnek, „melyek szögesen szem-

⁶⁷ Uo. 207.

⁶⁸ A Székfű által felsorolt ifjúsági szervezetek – mindenekelőtt az Országos Széchényi-Szövetség, a Budapesten előadásorozatot szervező Bartha Miklós Társaság, a Magyar Holnap Társaság, a Wesselényi Reformklub, a szegedi egyetem Bethlen Gábor Köre, az újpesti Főiskola Szociálpolitikai Intézet – nem kerülnek azonos minősítés és értékelés alá.

⁶⁹ Székfű Gyula: Az ifjúság társadalomszemlélete. Magyar Szemle 1930. március, 208.

⁷⁰ A Székfű által említett hivatkozás a Bartha Miklós Társaság kiadványaira, az „Új Magyar Föld” címmel 1929 őszén indult időszak kiadvány állásfoglalásaira és a Híd c. folyóirat 1929-es publikációira vonatkozik. Lásd erre vonatkozóan bővebben *Sebestény S.* i.m. 90–119. Az Új Magyar Föld c. röpirat második száma ellen éles támadást intézett a Magyar Szemle is. Győry János cikke (1930 január) „Elképzelt parasztklasszicizmus” címmel szállt vitába az ott képviselt nézetekkel. A bő idézetekkel taglalt recenzióban főleg azt a tételt kifogásolja, miszerint a magyar kultúra egyetlen megújító forrása kizárólag a parasztságból eredhet.

ben állnak” a „konzervatív reform” eszméjével. Az ifjúság társadalompolitikai elveinek radikalizálódása azt mutatja, hogy ez az ifjúság már nem a rendszeren belül keresi a változás megoldásának lehetőségeit.

Szekfűt az ifjúság társadalomszemléleti elveinek bírálatában többféle szándék vezetheti. Az értelmiségi ifjúság társadalompolitikai kérdések iránti érdeklődését az a kritikai szándék vezeti, hogy a meglévő viszonyokat megváltoztassa. Szekfű nem az igények jogosságát vitatja, noha azok nem mindegyikével ért egyet, hanem inkább azok megvalósíthatóságának mikéntjét. Szekfű úgy véli: a fiatalok „lázadásának” az a törekvése, hogy leszakadjanak az eddigi középosztályról: ez tovább szűkítheti a keresztény kurzus társadalmi bázisát, de talán még megállítható folyamat. Ennek az ifjúsági törekvésnek és társadalompolitikai orientálódásnak a megváltoztatására pontosabban az „*átpolitizálására*” Szekfű a húszas–harmincas évek fordulóján még lehetőséget látott. Világosan kitűnik ez Szekfűnek és a Szemlének abból a magatartásából is, ahogyan a mozgalommal kapcsolatos megmozdulások és nézetek szélesebb és átfogóbb ismertetésére a folyóiratban teret biztosít. A folyóiratban nem csupán a konzervatív érvekkel alátámasztott kritika kap hangot, ezzel kapcsolatban, hanem olyan alternatívák felmutatása is, amelyek szervesen beépíthetők a bethleni konzervatív reformpolitikába. Szekfű az új utakat kereső ifjúsági nemzedék társadalompolitikai elképzeléseit olyan kritikai érvekkel támadja, hogy a mozgalom érzelmi, szociális indíttatású motívumai domborodjanak ki. Szekfű az ifjúsági mozgalmat olyan útra kívánja terelni, amely az „nem vérrel, nem forradalommal, hanem a ‚konzervatív reform’ organikus átalakulásával ... esztendőik megfeszített tanulmányaival és társadalmi munkájával”⁷¹ valósíthatja meg elképzeléseit.

A mozgalom társadalomszemléleti alapjainak szélsőséges megnyilatkozásait élesen támadja Szekfű. A „turáni-szláv” elveket ugyanolyan romantikus ér irracionális kinövésnek tartja, mint a nyugati és főleg a német kultúrkörből való elszakadási szándékot, valamint a szocializmus eszméjére alapozott társadalmi orientáció programját.

Szekfű Gyulának az új nemzedék társadalompolitikai elképzeléseivel folytatott vitája, nyitva hagyva ugyan bizonyos közös nevezőre utaló konszenzusokat, egy kérdésben mégis felforrósodik. Természetes, hogy a „parasztideológia” legradikálisabb elemének, a földreformnak, a világi nagybirtoknak az eltérő megítéléséről van szó. Meglepő, hogy Szekfű a nagybirtok fontosságának és további fennmaradásának szükségességéhez már nem történeti érveket és a „Történetpolitikai tanulmányok”-ban⁷² is oly gyakran hangoztatott nemzetfenntartó érveket használ fel bizonyító argumentumként, hanem hasznossági szempontokat. De azért Szekfű is érzi, hogy a Kornfeld Mórictól⁷³ kölcsönvett, a nagybirtok nagyobb népességeltartó szerepét s ezáltal annak további indokolt fennmaradását hangsúlyozó érvelés ingatag talajon áll. Ebben a közelítésben a „gazdasági szem-

⁷¹ Szekfű Gyula: Az ifjúság társadalomszemlélete. Magyar Szemle 1930. március 212.

⁷² Lásd erre vonatkozóan a szerző: „Szekfű Gyula politikai gondolkodásának kérdéséhez a Történetpolitikai tanulmányok alapján” In: Magyar Történeti tanulmányok. VII. Debrecen 1974. 43–80.

⁷³ Kornfeld Móric: A túlnépesedés problémái. Magyar Szemle, 1927. szeptember.

pontok"-nak a szociális szempontok kárára történő kiemelése mégis inkább taktikai jelleggel történik, hiszen a „minél több embert tart el egy nagybirtok vagy nagyüzem, annál hasznosabb a társadalomra”⁷⁴ elv mellett már a nagybirtok revízióját megfogalmazó szekfűi gondolat is papírra kerül. Ez a gondolat kiérleltebb formában a Három nemzedék Ötödik könyvében körvonalazódik, de a földbirtokkal kapcsolatos későbbi reformelvek csírái az évtizedfordulón formálódnak. A nagybirtok tartalékai azonban még jelentékenyek, s ezek „még hosszabb időre biztosíthatják állami vagy társadalmi beleszólásoktól”⁷⁵ mentes fennmaradását. Szekfű egyéni társadalmpolitikai elvét jellemzi az az axióma, miszerint ennek a „beleszólásnak” a történelemben kettős lehetősége van. Egyik lehetőségként a társadalmi változások radikális kezdeményezése alulról indulhat ki és forradalommal végződhet, amit Szekfű természetesen elfogadhatatlan alternatívának tart. A másik lehetőséget a felülről kiinduló szerves, evolúciós fejlődésben látja, amely minden tekintetben elfogadhatóbb az előbbi változatnál. Szekfű helyesen látja, hogy az ifjúsági mozgalom társadalomszemléletének legradikálisabb pontját a nagybirtok radikális felszámolásának követelése jelentheti. Ezzel szemben úgy véli: a nagybirtoknak „még nyugati minták szerinti likvidálása előtt is, mely persze valamikor, a történeti processzus során fog bekövetkezni”⁷⁶ sok lavírozási lehetősége van. Más szóval a nagybirtok reformja kikerülhetetlen kérdése a magyar közéletnek, de megvalósulását csak egy organikus reform biztosíthatja a távolabbi jövőben is.

A cikk zárótételében olyan társadalmpolitikai reformelvek körvonalazódnak, amelyekben a szekfűi gondolkodás fontos karakterisztikus jegyei követhetők nyomon, mintegy tézis-szerű megfogalmazásban. Ennek a politikai gondolkodásnak a lényegét a keresztény hitelvekre épített sajátos demokrácia értelmezés adja. Szekfű felfogásában a modernkori humanizmus lényegét az embernek a társadalmi és gazdasági viszonyokhoz való helyes alkalmazkodása adja. Ennek a humanizmusnak a politikai formáját nevezi Szekfű demokráciának, amelyet szerinte át kell hatnia a keresztény szellemnek. S ha ez a szemlélet hatja át a mai ifjúság társadalomszemléletét is, akkor ez a mozgalom „modern demokratikus” mozgalommá fejlődhet. Szinte a reveláció erejével hat annak megállapítása, hogy Szekfű e modernkori ifjúsági mozgalomban egy „magyar nemzeti vagy népi demokrácia” kibontakozásának lehetőségét látja, amely hivatott lehet arra, hogy az országot „a Nyugatnak százados társadalmi evolúcióban kiegyensúlyozott” viszonyaiba vezesse.⁷⁷

Szekfűnek az ifjúsági mozgalom társadalmi reformelveivel kapcsolatos kritikájában nem csupán elutasító momentumokat találhatunk tehát, hanem azokkal helyenként egyetértő, nemritkán azok jogosságát elfogadó, törekvéseiket bátorító, együttműködésre ösztönző elemeket is. Szekfű, aki a történeti fejlődés mozgását nemzedéki keretben értelmezte — talán ez az egy axióma volt az, amelyet folyton változó és átalakuló történeti koncepciójában változatlan fikcióként továbbvitt — felismerte: a bethleni konzervatív

⁷⁴ Szekfű: i.m. 214.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

reformpolitikával szemben kritikusan fellépő fiatal értelmiségi mozgalomnak helyet kell biztosítani a magyar közéletben. Ennek a mozgalomnak a kanalizálása, az együttműködésre lehetőséget teremtő konszenzusok megtalálásával, véli Szekfű, a politika is nyerhet. De nem kevésbé fontos az a körülmény sem, hogy az évtizedfordulón Szekfű Gyula politikai gondolkodása is belső metamorfózison megy át, annak tudatos felismerésével, hogy a keresztény nemzeti ideológia húszas évek elején kimunkált tételeit, megrartva ugyanakkor egyfajta folytonosságot, a harmincas évek igényeinek, társadalmi és politikai elvárásainak megfelelően, modernebb köntösbe öltöztesse.

II.

Az 1930-as esztendő a több mint egy évtizedig tartó Bethlen korszak utolsó „béke-évének” tekinthető. Olyan békeévek azonban, amelyben a Bethlen által képviselt és nevével fémjelzett kormányzati rendszer már korábban is nehezen összetartható osztályszövetsége fokozatosan kezd meglazulni. Az éleződő válság új gazdasági és politikai orientáció irányába ösztönözte a kormányt.⁷⁸ A válság jellegének megítélésében a kormányzati politika és személy szerint Bethlen, valamint a hatalmi szövetség érdekeit kifejező törekvések között lényeges eltérések mutatkoztak. Bethlen azt bizonygatta, hogy egy esetleges kibontakozó tömegmozgalom ellen a legfőbb biztosíték az, ha változtatás nélkül fennmarad a kormányzati rendszer hagyományos formája. 1930 nyarán érvelt,⁷⁹ hogy a válság világjelenség, s a magyar gazdaság krízistünetei, az értékesítési válság, a hitelválság, a hazai agrárexport megoldhatatlan gondjai még mindig a világháború, a forradalmak számukra hátrányos kihatású következményei, nem pedig egy elhibázott kormányzati politika velejárói. A krízis a kormány akarata ellenére mély erjedést indított el a magyar közéletben is.

Az évtizedforduló környékét a magyar szellemi élet vitákkal tarkított megbolydulása is jelzi. A vitaterepet a magyar szellemi életben gyakran biztosító irodalom mellett a *történelem*, pontosabban a történetírás is kínálta.

Az Ady-vitában, a kettészakadt irodalom vitájában, a szellemtörténetről, az ifjúság reformmozgalmainak kérdéséről indított vitában, a leginkább a népies-urbánus vitában, a szigorúan vett szakmai kérdéseken túlmenően, eltérő ideológiai nézetek csaptak össze. A viták mégcsak érintőlegesen tárgyalásának nem adhat helyet e munka, annak csupán témánk, a Szemle szellemi arculatának jobb kibontásához nélkülözhetetlennek ítélt jellemzőire irányíthatjuk a figyelmet.

⁷⁸ A korszak egészét is érintő, s e problémával is kapcsolatos feldolgozások közül nélkülözhetetlen: Magyarország története VIII. k. 1918–1945. Főszerk. Ránki György. Bp. 1976. Első kiad. *Lackó Miklós*: Válságok – választások. Bp. 1975. *L. Nagy Zsuzsa*: Bethlen liberális ellenzéke. Bp. 1980.

⁷⁹ Lásd az 1930. július 6-án Debrecenben elmondott beszédet. Gróf Bethlen István beszédei és írásai I–II. Bp. 1933. II. 288–300.

A két világháború közötti korszakot gyakran szokták válságkorszaknak, a konvencionális polgári értékek, erkölcsök és izlésformák minőségi átalakulásának tekinteni. Ebben az ideológiai frontokat is érintő átrendeződésben az egyik, talán legfontosabb szempontnak azt tekinthetjük, hogy a hagyományosnak vélt polgári ideológiai áramlatok, a liberalizmus és a konzervativizmus jelentékeny modernizálódáson ment keresztül. A tájékozódási kényszer érintette úgyszólván a szellemi-ideológiai szféra egészét.⁸⁰

A Magyar Szemle ugyancsak élénken reagál a felmerülő problémákra.

Az Ady-vitában kulturális, esztétikai, erkölcsi, mentálisbeli kérdések kerülnek megvitatásra Ady ürügyén, de valójában politikai nézetek konfrontációjáról van szó. A Szemle egy polgárosultabb gondolkör megfogalmazásának álláspontjára helyezkedett, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy egy nemzedéki őrsegyváltás programjához szállítson ideológiai érvanyagot. Keresztury Dezső összegző igényű cikke⁸¹ is azt állapítja meg – részben az Ady-vita kapcsán –, hogy „új magyar ideológia kialakulásának szándéka jellemzi az ifjúság egyre hangosabb reformmozgalmait”.⁸² Ebben az útkeresésben egy egységesítő program kialakításának keretei már nem lehetnek irodalmi és művészeti ihletettségűek, vallja a szerző, az alapkoncepciónak szociális és politikai kihívásokra kell választ adnia. Az ifjúság szemléletének alakításában szerepet játszó Ady-kép egy látomásos „vízió” és „revízió” kényszerű kettősségében vergődik. Móricz Zsigmond, mint a magyar társadalom szociális kérdések iránt fogékony ábrázolója, a magyar középosztály bukásának regényírója, és Szabó Dezső, a szociális ihletettségű új kollektivitás kifejezője – Keresztury szerint – méltán került az ifjúság társadalomszemléletét, ideológiai arculatát meghatározó és kiegészítő források közé.

Cikkének eszenciális összegzéseként a szerző szekfüi gondolatokat idéz,⁸³ elfogadva annak általánosabb érvényű megállapításait. Keresztury Dezső lényegi megállapításai harmonizálnak azzal a Szemle-beli törekvéssel, hogy az ifjúság társadalmi reformelveinek tükröztetésére és befolyásolására az irodalom kereteinek talán a korábbinál nagyobb teret kell biztosítani. Természetesen azzal a megszorítással, hogy az irodalom keretébe ágyazott „radikális-szocialista” diagnózis a politika által is elfogadható reformkonzervativizmus keretein belül marad. Ebben a periódusban Szekfü is úgy véli, egy konzervatívabb színezetű, az ifjúság részéről is elfogadott társadalmi reformprogramot jobban kellene támogatni. Hiba lenne azonban a Magyar Szemlét 1930–31 táján föltétlenül földreformpárti folyóiratnak feltüntetni. Érvényesül a Szemlében az a vonal is, amelynek alig leplezett szándéka „statisztikus pontossággal” annak igazolása, hogy az agrárválság, az értékesítés terén mutatkozó zavarok megoldásánál a kormánynak a nagybirtok érdekeit kell szem előtt tar-

⁸⁰ Lackó Miklós: Válságok–választások. Bp. 1975. A kötetben közzétett tanulmányok témánk kibontásához is rendkívülien sokrétű és gazdag útmutatásokkal szolgáltak.

⁸¹ A Szemle álláspontját e tekintetben híven tükrözi Keresztury Dezső cikke az „Irodalmi életünk feszültségei”. Magyar Szemle 1930. április. 335–346.

⁸² Uo. 344.

⁸³ Lásd „Az ifjúság társadalomszemlélete” c. Szekfü-írást. Uo. 1930. március.

tania.⁸⁴ Vitathatatlan, hogy a Szemle ebben a vonatkozásában a Bethlen-kormány társadalmi bázisának számító agrár-blokk igényeit tükrözi. Az agrárblokk teoretikus szakértőjének számító Ihrig Károlynak, valamint a Szemle szűkebb köréhez tartozó Kornfeld Móricnak hasonló volt a véleménye: mindketten az állami beavatkozás mértékének fokozását kívánták. A mezőgazdasági válság megoldásában elsődleges helyet biztosítanak az értékesítés megszervezésének, s olyan államilag szavatolt ár és hitelpolitikát követelnek, amely mindenekelőtt a nagybirtok értékesítési gondjait könnyítené. Kornfeld a válságba jutott magyar gazdaság legnagyobb gondjának nem a nemzetgazdaság rossz struktúráját tartja, hanem a nagybirtok jövedelemhiányát, amelyet a bizonytalan mezőgazdasági árak (főleg a gabonaáraknak) ingadozása okoz. A gazdaság rentabilitásának megteremtését ártámogatásban és alacsony kamatú hitelek folyósításában látja, hiszen „Ki fektet be földjébe tőkét – s mily drága tőkét! – s fáradságot, ha konzervatív *oldalról is új földreformot* hirdetnek, a helyett, hogy a forradalmi birtokviszony-megváltozás előmozdítása helyett a természetes aprózódásnak útjait egyengetnék?”⁸⁵ Kornfeld állásfoglalásának általánosabb ismertetése azért is fontos, mert az szinte pontról pontra egyezik Bethlen miniszterelnöknek 1930 októberében az egységes pártban kifejtett ezirányú elképzeléseivel.⁸⁶ A boletta néven ismertté vált vitatható ártámogató politikával való egyetértést az elutasítás váltja fel a kartelltörvénnyel kapcsolatban. Kornfeld a kormány kartelltörvény-tervezetében a gazdasági liberalizmus szellemében érvényesülő szabadelvűséget látja, és azt elveti, mert az szerinte kizárólag az ipari kartelleket juttatná előnyhöz az agrárérdekek kárára.

Mellőzve a további részleteket, a fentiekben foglaltak megengedik annak megállapítását, hogy az ifjúság reformelképzelései jogosságának elfogadása mellett a Szemle az évtizedfordulón teret adott a nagybirtok érdekeit agrárius szemszögből védelmező elméleteknek is, e téren fordulat csak később következik be.

A Bethlen-kormány 1931. augusztusi bukása több volt mint egyszerű kormányválság. Bethlen István lemondása az ellenforradalmi korszak történetében korszakhatárnak tekinthető. Ezt követően a kormányzati politika folytonosságának a megszakadása nemcsak a politika korábban meglévő stabilitásának a végét jelentette, de azt is, hogy a válságból kiutat kereső politikai mozgások jobbfelé találtak nagyobb lavírozási lehetőséget.⁸⁷

A kormány lemondását a Szemleben Kornfeld kommentálja.⁸⁸ Az írás rövid, s az események utáni döbbenet perceiben foganhatott. A cikk a méltatás és elismerés hangján ír a kormány és személy szerint Bethlen tevékenységéről, érdemének azt a külpolitikai örökséget tertja, mely szerinte a nemzetet kivezette nemzetközi elszigeteltségéből.

⁸⁴ *Ihrig Károly*: A mezőgazdaság válsága. Uo. 1930. május. Uo.: A szociális probléma a mezőgazdaságban. Uo. 1930. szeptember. *Kornfeld Móric*: Gazdasági problémák Uo. 1930. szeptember.

⁸⁵ *Kornfeld*: i.m. 85. Az én kiemelésem –Sz. D.

⁸⁶ Gróf Bethlen István beszédei és írásai. II. 300–315.

⁸⁷ Lásd bővebben Magyarország története. VIII. k. 625–636. *L. Nagy Zsuzsa*: Liberális pártmozgalmak 1931–1945. különösen 11–25.

De ugyanakkor azt sem kívánja Kornfeld elhallgatni, miszerint a magyar gazdaság válságának okait nem lehet kizárólag a világválsággal magyarázni. A kormánynak is le kellett volna vonnia azt a tanulságot, hogy az államháztartás deficitjének kölcsönökkel történő mérséklése az állam számára újabb adósságot eredményez, s mint ilyen nem járható út. Meglepő előrelátással azt sugallja a cikk, hogy a nemzetnek erős vezetőre van szüksége, de nem válhat meg attól, „aki a nemzetnek önbizalmat Trianon ellenére is vissza tudja adni”.⁸⁹ Bizonyos, hogy Bethlen István bukása ellenére is fontos tényezője marad a politikának és közvéleménynek, utóbbinak pedig befolyásos alakítója és egyben fontos összetevője maga a Magyar Szemle is.

Többet világít meg a Szemle és Bethlen István kapcsolatának jellegéből az a személyes hangú levél, amelyet Szekfű Gyula a miniszterelnök lemondása után öt nappal keltezve fogalmazott meg.⁹⁰ Szekfű annak fontosságát hangsúlyozza, hogy Bethlennek a továbbiakban több politikai vonatkozású cikket kellene írnia a folyóiratban. „Erre a szerkesztőség szerint azért is szükség volna – írja –, mivel az a politikai felfogás, mely miniszterelnökséged alatt a Magyar Szemle részéről belső meggyőződésből homogén volt a kormány politikájával, a jövőben kisebb vagy nagyobb dolgokban nincs kizárva, hogy eltérhet a mindenkori kormányok véleményétől vagy pozitív intézkedéseitől”. Szekfű ilyen direkt felkérésű levelet nem sokat írhatott életében, hiszen nem kevesebbet kívánt Bethlentől, mint azt, hogy cikkeivel kijelölje a Szemle számára a „kívánatos vonalvezetést,” s lássa el a szerkesztőséget intenciókkal arra nézve, milyen „irányú és tárgyú cikkek megírását látná szükségesnek”.⁹¹ Bethlen, igaz nehezen bizonyíthatóan, de korábban is mindig „jelen van” a háttérben, 1932 és 1934 között azonban a folyóirat lényeges politikai állásfoglalásainak kimunkálásában aktívabban közreműködik.

1932 és 1933 az az időszak, amikor a Szemleben újra teret kap a földreform és az agrárkérdés. Az egyre mélyülő gazdasági válság s az országot leginkább sújtó értékesítési nehézségek különösen az agrárexport gondjai, e problémakör megítélésének újabb vizsgálatát teszik szükségessé.

A földreform, mint az agrárkérdés megoldásának egyetlen lehetősége, nem került le ugyan a napirendről, de a gazdasági válság átmenetileg súlyosabb kérdéseket tolt az előtérbe. 1931-re szinte tragikussá vált a helyzet⁹² az ország eladósodása és a mezőgazdaság gondjai miatt. Az agrár zónájú Délkelet-Európa megsegítésének ügye nemzetközi problémává szélesedett, de a megoldásra született elképzelések (pl. a Briand-terv, valamint a német–osztrák vámúnió terve) mind a kis államok, mind a nagyhatalmak számára elfogadhatatlanok voltak. Egyrészt nem kínáltak végérvényes kiutat a válságból, s másrészt ha kínáltak volna is, a kis országok számára éppen úgy, mint a nagyhatalmak valamelyikének, elfogadhatatlan politikai függőségi kényszert jelentettek.

⁸⁸ Kornfeld Móric: A kormány lemondása. Magyar Szemle 1931. okt.

⁸⁹ Uo. 109

⁹⁰ Szekfű Gyula levele Bethlenhez. A levél kelte 1931. augusztus 24. OSzKK I/ond 7. 30. doboz.

⁹¹ Uo.

⁹² Ránki György: Gazdaság és külpolitika. Bp. 1981. A könyv részletesebben elemzi ezt a helyzetet. A gazdasági krízis magyarországi kihatásainak megítélésénél erre a munkára támaszkodtunk.

Anélkül, hogy gazdaság és politika kérdésének mélyebb taglalásába kezdenénk, a fentiekkel kapcsolatosan a Szemlében két gondolat és elképzelés publikus megfogalmazását kísérhetjük nyomon. Az egyik a vámkérdés preferenciális eszközökkel történő orvoslása,⁹³ a másik a föld- és agrárkérdés problémájának újszerű megközelítése, a telepítési politikának a szociálpolitikával és az agrárpolitikával történő, propagandisztikus vonásokat sem mellőző szerves összeépítése.⁹⁴ Mindkét kérdéskör vissza-visszatér a folyóirat hasábjain.

Gratz Gusztáv megszólalása az agrárkérdés Szemle-beli vitájában mutatja azt, hogy a Szemle és szerkesztősége a korábbiakban már ismertetett szempontok mellett egyre nagyobb figyelmet fordít a kérdés nemzetközi, külpolitikai összefüggésére, valamint a harmincas évek gyorsan alakuló európai hatalmi konstellációknak az európai kis államok, köztük Magyarország sorsát is közvetlenül meghatározó szerepére. Gratznak a preferenciális vámkérdés ügyében nyilvánosságra hozott véleményét természetesen nem szigorúan vett szakmai szempontok motiválták, hanem az a megkülönböztetett és irányadó szerepkör, amit Gratz Gusztáv a Szemlénél ebben az időszakban betöltött. Gratz cikke gyors reagálás volt arra a zsákutcába juttatott Briand-tervre, amely a Páneurópa-terv keretei közé ágyazva próbálta az agrárzónájú Délkelet-Európa agrárválságát megoldani.⁹⁵ Elemzése megmaradt a teoretikus vizsgálódás szintjén, annak bizonygatásával, hogy a preferenciális vámrendszer bevezetése megkönnyítené az utat az általa tökéletesebbnek vélt vámszövetség megteremtése felé. A cikk, anélkül, hogy konkrét utalásokat tenne, nem hagy kétséget afelől: egy új kereskedelempolitikai rendszer nem képzelhető el új szövetségi-politikai rendszer kiépülése nélkül.

A nemzetközi erőviszonyokban bekövetkező változást elsődlegesen a gazdasági kapcsolatok átértékelődésében lehetett megfigyelni, ami egyaránt hathatott az atomizálódás irányába, valamint az integrációs törekvések felé. A francia törekvések a gazdaságpolitika elsődlegességén alapultak, politikai bázisukat a status quo adott kereteinek további fenntartása jelentette, míg a másik tábor, főleg német vezetés mellett, a versailles-i békerendszer revíziójának napirendre tűzésével kívánta az utat egyengetni a gazdasági megoldások számára. Magyarország ellentmondásos helyzetét mutatta, hogy gazdaságilag továbbra is kötődött Franciaországhoz, de már az is érződött, a német érdekek ellenére nincs Duna-völgyi kibontakozás. Mint ahogy a Pester Lloyd megállapította, „Konkrét tárgyalásoknak a közvetlen érdekelt dunai államok között mindaddig nincs sem célja, sem értelme, míg a nagyhatalmak meg nem egyeztek egymás között.”⁹⁶

⁹³ *Gratz Gusztáv*: A preferenciális vámrendszer. Magyar Szemle, 1931. január. *Ihrig Károly*: A búza világháborúja. Uo. 1931. április. *Kornfeld Móric*: Nemzeti gazdaságpolitika. Uo. 1932. július.

⁹⁴ *Kerék Mihály*: A telepítés kérdéséhez. Uo. 1932. november. *Kovrig Béla*: A nemzeti Munka-terv szociálpolitikája. Uo. 1932. december. *Matolcsy Mátyás*: Magyarország agrárnélkülisége. Uo. 1933. január. A telepítés kérdés. Kerék Mihály és Matolcsy Mátyás tanulmányai Uo. 1933. június. *Ihrig Károly*: A telepítés kérdéséhez. 1933. szeptember. *Kerék Mihály*: A magyar mezőgazdasági munkás táplálkozása. Uo. 1933. október.

⁹⁵ Az 1930 februárjában összeülő genfi vámkonferencia sikertelenségét elemző cikk a Szemle novemberi számában látott napvilágot, Zelovich László tollából. A kérdés hazai irodalmára vonatkozóan lásd: *Ránki György* i.m.

⁹⁶ Idézi *Ránki Gy.* i.m. 198.

1932 tavaszára Franciaország egyre inkább háttérbe szoruló Duna-medencei szerepének növelésére újabb tervvel állt elő. A Tardieu-terv több meglepetéssel is szolgált. Egyrészt a Duna menti országok között olyan preferenciális vám szerződés megkötését ajánlotta francia pénzügyi segédlettel, amely a gazdasági kapcsolatok új rendszerét kívánta megalapozni. Ugyanakkor a diplomácia szemszögéből először kérdőjelezte meg a versailles-i békeszerződés további fenntarthatóságát. Így érthető az a lázas fogadtatás, amit a terv a térség országaiban kiváltott. Magyar részről a tervvel szembeni ellenállást elsődlegesen politikai okokkal indokolták, hiszen azokkal kellett volna egyezsége jutni, akikkel szemben a trianoni revíziót is sikerre kellett volna vinni. A Tardieu-tervben felvillanított segítséget azonban gazdasági szempontból sem tartották elég hatékonynak és elegendőnek a krízisből való kijutáshoz.

A fentiekben vázolt új nemzetközi politikai és gazdasági helyzetnek a Szemle-beli tükröződését nem mondhatjuk egyértelműnek. Gratz Gusztáv, aki politikai orientációját tekintve legitimista, a preferenciális vámkedvezményről írott említett tanulmányában hívének mutatkozott. A Szemle gazdaságpolitikai kérdéseiben kompetensnek tartott Kornfeld Móric gazdaságpolitikai koncepciójának kifejtésekor az agrárblokk érdekeinek szem előtt tartását hangsúlyozza. Kornfeld, azt vallja, hogy „a mezőgazdaság kríziséből kiinduló nehézségeink egyre rohamosabban társadalmi válság és politikai és pénzügyi infláció rombolásai felé visznek”⁹⁷ bennünket. Közös vámterülettel és preferenciális vámpolitikával nem lehet kilábalni a válságból, mert az az országot olyan politikai kötelezettség béklyóiba fogná, melyek nem felelnek meg nemzeti érdekeinek. Szerinte kettős út kínálkozik a válságból való kilábaláshoz. Egyrészt biztosítani kell a mezőgazdasági termelés rentabilitását, még akkor is, ha az átmenetileg a nagytőke kárára történik (Kornfeld itt kimondatlanul a mezőgazdaságot leginkább sújtó agrárrolló megszüntetésére gondol).

Másrészt olyan állami beavatkozást sürget, amely segíti a mezőgazdaság jövedelmezőségének helyreállítását egy lefelé nivellált értékesítési árszínvonal megteremtésével. Kornfeld elképzelése egy erősen szabályozott gazdasági automatizmus ideáját jelenti, amely valójában az autarchiás gazdaság megteremtését célozná. E mögött az a helyes felismerés rejlik, hogy az elmúlt időszak nagymértékű hitelfelvételei és ebből eredő adósságai (1932-re ez az összeg már meghaladja a 3,7 milliárd svájci frankot)⁹⁸ nem stabilizálták a gazdaságot, az ország kormánya a „külföldi hitelezők csődtömeggondnokává” vált. Kornfeld nézete, miszerint a nemzetközi erők részvétele és egy új alapokra helyezett vámpolitikával átszervezett világpiac nélkül nincs kiút a válságból a kis államok számára, egyszerre jelezte a Magyar Szemle látókörének tágulását, de a válsággal s az agrárkérdéssel kapcsolatos álláspontjának, közelítési módjának többszínűségét is.

⁹⁷ Kornfeld Móric: Gazdaságpolitika. Magyar Szemle 1932. július.

⁹⁸ Ránki Gy. i. m.

Соке, Д.: Аграрный вопрос в журнале «Магьяр Семле»

Премьерминистр Иштван Бетлен обосновал журнал в 1927 году, а редактором «Магьяр Семле» был широкознатный и потентатный историк того времени Дьюла Секфю. Журнал поддерживал стремления Бетлена, но это далеко не означало публицистической службы повседневных политических желаний.

Данная статья (которая является только частью большой работы) анализирует журнальных статей на тему самой жгучей проблемы венгерского общества – аграрного вопроса. Эти статьи в историческом плане занимаются вопросом о земле, не отрицают, что этот вопрос надо держать на повестке дня, так как собственнические отношения далеко не гибкие и жазненные условия крестьян тоже мотивируют поднятие его. Но подход к возможностям решения всегда стремится со стороны власти. Исследовательские работы «Магьяр Семле» с помощью своей профессиональной подготовленностью были направлены на цель примирить радикальные стремления молодой интеллигенции, интегрировать их в консервативную реформенную программу. Авлы статьи детально анализирует труды Дьюлы Секфю, экономиста-социолога Иштвана Вейса и других; пишет о так называемом деревенском номере журнала и о разных концепциях авторов того времени.

D. Szőke: The agrarian question in the journal "Magyar Szemle"

The journal "Magyar Szemle" was founded by the Prime Minister István Bethlen in 1927 and its editor was the widely influenced historian Gyula Szekfű. The journal has favoured the ambitions of Bethlen but it had not the slightest intention to serve publicistic the daily political claims.

The author of this study – as a part of a larger work in hand – analyses the writings of the journal dailing the most burning question of the Hungarian society, the agrarian question. In these studies is dealt the land question with its historical background; their authors do not negotiate that the putting of this question on the agenda is given reasons by rigidity of the ownerships, the living conditions of the peasantry but they approach and judge the solving of the opportunities from the point of view of the power. The studies, articles of the journal "Magyar Szemle" with their professionalism were directed to transform the radical aims of the young intellectuals to a part of a much milder conservative social reform program. The author of this study talks in detail the writings of Gyula Szekfű, the articles of the famous economist-sociologist István Weis and others, the village-number of the journal, recites the different opinions.